

SECULARITZACIÓ I DIVERSITAT RELIGIOSA A CATALUNYA

Maria M. Grierà

ISOR (Investigacions en Sociologia de la Religió)

Universitat Autònoma de Barcelona

«One of the ironies of secularisation (however the term is defined) is that it does not necessarily mean that religion becomes unproblematic. [...] on the contrary, religion becomes more controversial.» (James Beckford, 1999:55).

INTRODUCCIÓ¹

A Catalunya s'estan produint dos processos paral·lels i, en certa manera, contradictoris en relació a la religió. Per una banda, el procés de secularització segueix avançant i les xifres de pertinença i pràctica religiosa continuen descendent gradualment. Per altra banda, es produeix un procés de diversificació del mapa religiós català i augmenta el debat públic sobre les qüestions religioses.

Ara bé, aquest fet no és exclusiu de Catalunya. En gairebé tots els països europeus podem identificar la presència simultània d'aquests dos processos. És a dir, l'aprofundiment de la secularització i la diversificació del paisatge religiós és quelcom comú a la majoria dels països d'Europa. Tanmateix, però, les particularitats de cada context nacional atribueixen unes característiques concretes i específiques a cadascun d'aquests processos. És per això que resulta pertinent i rellevant analitzar aquests dos processos des d'una perspectiva catalana.

L'objectiu d'aquest article és descriure i analitzar la situació de la religió a Catalunya. En una primera part, ens centrarem a exposar molt breument les característiques del procés de secularització a Catalunya. En una segona part, ens centrarem a analitzar el procés de diversificació religiosa. En aquesta segona part descriurem les característiques del mapa religiós català i n'explicarem els trets principals. Aquests dos processos (secularització i diversificació) no són completament independents sinó més aviat com les dues cares d'una mateixa moneda; tot i així en aquest article, per qüestions de claredat analítica, els analitzarem de forma separada.

1. Aquest article és fruit de les recerques dutes a terme en el marc del grup de recerca ISOR.

EL PROCÉS DE SECULARITZACIÓ A CATALUNYA

Grace Davie, en un llibre titulat *Europe: the exceptional case*, va explicitar el que un bon nombre de sociòlegs ja feia temps que apuntaven. A la llum de l'evolució i les transformacions de la religió en l'escenari mundial el procés de secularització europeu ha de ser considerat com l'excepció i no la norma. La teoria de la secularització va néixer vinculada a les teories de la modernitat i, prenent el cas europeu com a exemple, es presentaran ambdós fenòmens com a interdependents i indestruïbles. La majoria de científics socials auguraren que el debilitament de la religió era quelcom intrínsec a la modernitat i que, per tant, a mesura que els països s'anessin modernitzant la secularització s'imposaria arreu. Tanmateix, però, i a la llum de la rellevància creixent de la religió fora de les fronteres europees, avui dia resulta gairebé grotesc afirmar que la modernitat comporta forçosament i inevitable la secularització. D'aquesta manera, Europa deixa de ser considerada el «model» per passar a ser definida com «l'excepció». És a dir, tal com posa de manifest Davie (2004) la vinculació entre la modernitat i la secularització és quelcom específic del cas europeu i que s'explica per la història concreta del continent. I en cap cas no podem extrapolar l'experiència europea a la resta del món. Més enllà d'Europa, la religió manté una vitalitat extraordinària i aquesta vitalitat no és forçosament incompatible amb la modernitat.

Ara bé, l'excepcionalitat del procés de secularització s'accentua en el cas català per les particularitats concretes que han envoltat el procés a casa nostra. En aquest sentit, el procés de secularització català també és excepcional en relació als processos paral·lels ocorreguts a Europa, així mateix com també és excepcional respecte al què ha succeït a l'Estat espanyol. M'explicaré.

Així, per una banda, és important posar de manifest que en el marc europeu el procés de secularització català és excepcional pel fet que es produeix amb força dècades de retard respecte a Europa. Un retard que és directament atribuïble al paper de la dictadura franquista. És a dir, la dictadura i el rol que hi jugà l'Església aconseguiren mantenir en *stand by* durant més de trenta anys un procés que a Catalunya ja s'havia iniciat a finals del s. XIX. És aquest motiu el que explica perquè el descens de les xifres de pertinença i pràctica religiosa a Catalunya es produeix de forma abrupta a partir de la transició democràtica, així com explica que un procés que a la majoria de països europeus havia durat més d'un segle a casa nostra es produís en menys de quinze anys (Pérez-Agote, 2007). El franquisme mantingué «congelat» artificialment el procés de secularització durant dècades però tan bon punt s'enfonsà el règim franquista el procés de secularització s'accelerà fins a equiparar-se a la situació de la resta d'Europa (Estruch, 1996).

Per altra banda, el procés de secularització català és excepcional en relació al que ha succeït a l'Estat espanyol per la magnitud que ha pres a Catalunya. En aquest sentit, si ens remetem a les poques dades disponibles sobre pertinença i pràctica religiosa, es fa palès que al nostre país s'ha produït un canvi molt més accentuat que a l'Estat espanyol. En aquest sentit, per exemple, l'any 2005 un 77,3 % de la població s'autoidentificava com a catòlica a l'Estat espanyol (Pérez-Agote, 2007) mentre que segons l'IDESCAT aquesta xifra era de 55 % a Catalunya. Una diferència de més de vint punts és, òbviament, una diferència remarcable. L'escassetat de dades disponibles no ens permet aprofundir en aquestes diferències però si, per exemple, tenim en compte les xifres sobre l'ensenyament de la religió a l'escola arribarem a la mateixa conclusió. En aquest sentit, segons dades del curs 2004-05, la mitjana d'alumnes de l'Estat espanyol que opten per l'assignatura de religió confessional catòlica és d'un 79,9 % a primària mentre que a Catalunya aquesta xifra és de 50,9 % (MEC, 2005). En aquesta ocasió la diferència és de 30 punts. Per tant, a primer cop d'ull ja es fa palès que el procés de secularització català és, també, excepcional respecte a la situació de l'Estat espanyol.

Per tant, la característica que defineix més encertadament el procés de secularització a Catalunya és el seu caràcter excepcional. Ara bé, aquest fet, més enllà d'informar-nos sobre les similituds i diferències respecte a la resta de processos de secularització, no ens dóna compte de les característiques i de les conseqüències que té aquest procés a Catalunya.

Hem de tenir present que, tal com indica Estruch (1996), secularització és un terme polisèmic. Fins ara n'hem utilitzat l'accepció que acostuma a ser més popular, és a dir, com a sinònim del descens de la pertinença i la pràctica a la religió institucionalitzada. En aquest sentit, la conclusió és clara: a Catalunya s'ha produït un descens vertiginós de la pertinença i la pràctica religiosa catòlica. El vell «monopoli catòlic» s'ha ensorrat i, el què és més important, no ha aparegut cap altra religió institucionalitzada que hagi ocupat el seu lloc. És a dir, malgrat el creixement simultani de la diversitat religiosa la quantitat de persones que han abandonat la pertinença catòlica per abraçar-ne una altra, és gairebé insignificant. En aquest sentit, i tal com també ha succeït en la majoria de països europeus, la pèrdua de pes de la religió tradicional no ha donat lloc a la creació d'un ampli «mercat religiós» on els individus transitin d'una religió institucionalitzada a una altra i les religions «competeixin» en un mercat obert i en continu moviment —com, en certa manera, s'explica del cas nord-americà. Tanmateix, però, convé posar de manifest que, tal com indica Estruch (1996), «la nostra és una època de crisi religiosa, però crisi en el sentit que s'està produint una metamorfosi de la religió, i no en el sentit de la seva abolició». És a

dir, el fet que no hi hagi cap religió institucionalitzada que hagi recollit els *desenganyats* amb l'Església catòlica no significa que la religió estigui en procés de desaparició. La definició de religió com a pertinença a una religió institucionalitzada i la consideració de la pràctica religiosa com a participació en les activitats regulades com a tal per les esglésies majoritàries (en el cas de l'Església catòlica ho serà la missa i la celebració dels sagraments) és, sense cap dubte, una concepció molt restringida i limitada de la religió. En aquest sentit, per comprendre més adequadament el rol de la religió en la nostra societat resulta pertinent tenir en compte els següents elements.

En primer lloc, és important considerar que tal com Durkheim posà de manifest «no hi ha cap evangeli que sigui immortal però no hi ha cap raó per creure que la humanitat no pot crear-ne de nous». És a dir, a partir de la davallada de la religió institucionalitzada (i en el nostre cas, de la catòlica) no podem inferir directament que es produeixi una desaparició de la religió en les nostres societats. En aquest sentit, i tal com han posat de manifest diversos estudis (Champion i Cohen, 1993; Grier i Urgell, 2002), en la nostra societat apareixen noves formes d'expressió i de vivència de la religiositat que no s'emmarquen dins del que tradicionalment hem conegut com a religió. Es parla de formes difuses de religiositat, de nebulosa misticoesotèrica (Mardones) o de nova gnosi (Morin).

En segon lloc, Grace Davie (2000) planteja el sorgiment d'un nou tipus d'adhesió religiosa basada en el que ella anomena «believing without belonging». Amb aquest concepte Davie vol posar de manifest el creixement d'una religiositat individualitzada que no recolza en la pertinença a cap religió institucionalitzada. És a dir, l'emergència i/o el manteniment d'una religiositat que es desvincula de la pertinença a la comunitat. És aquest tipus de comportament en relació a la religió el que, segons Davie, explicaria el fet que les xifres de pràctica religiosa disminueixin més intensament que les de creença.

En tercer lloc, la sociòloga francesa Hervieu-Léger planteja el concepte invers i parla de «belonging without believing». Aquesta idea fa referència a l'establiment del que ella anomena una relació patrimonial respecte a la tradició religiosa «que se encuentra inscrita en la memoria social, aunque no necesariamente se expresa a través de la observancia religiosa» (Morera, 2007:16). És la transformació de la religió com a memòria la qual, segons l'autora, fa que els ciutadans europeus «s'indignin davant els canvis de la religió, critiquin la secularització de les esglésies, protestin contra la construcció de les mesquites, encara que no posin els peus en una església llevat que la campana soni per ells» (Hervieu-Léger, 2002:12).

En aquest sentit, per tant, la religió a les nostres societats està patint nombroses transformacions que matisen i complexifiquen el que tradicionalment havíem entès com a procés de secularització.²

Ara bé, com hem dit inicialment, el procés de secularització és només una cara de la moneda de les transformacions en el paisatge religiós. A l'altra cara de la moneda, s'està produint un procés de diversificació religiosa que atorga nova vigència al factor religiós i promou la inclusió de les qüestions religioses a l'agenda política del nostre país.

EL PROCÉS DE DIVERSIFICACIÓ RELIGIOSA A CATALUNYA

En els darrers temps s'ha produït un creixement important de la diversitat religiosa a Catalunya. Un creixement que ha estat paral·lel a l'increment de la rellevància de la religió a l'esfera pública. En certa manera, i malgrat el procés de secularització, d'uns anys ençà la religió ha esdevingut notícia.

A nivell mundial, la proliferació del llenguatge religiós en les relacions internacionals, a partir sobretot de l'11-S, ha atorgat una nova vigència a aquesta qüestió. En els darrers sis anys, el llenguatge de les relacions internacionals s'ha impregnat del vocabulari religiós i ha provocat una reactualització de la qüestió religiosa (Thomas, 2005). En aquesta línia, l'interès per les qüestions religioses augmenta dia rere dia, les entitats religioses incrementen la seva presència a les Nacions Unides, els *lobbies* religiosos fan pressió a la UE, el diàleg interreligiós es converteix en una eina de la diplomàcia, els Estats Units creen un observatori especial de vigilància de la llibertat religiosa al món, etc. És, per tant, indiscutible, que entrem en una nova etapa pel que fa a la visualització de la religió en l'esfera internacional. Són pocs els qui avui, davant d'aquest escenari, poden atorgar plausibilitat a les sentències de mort de la religió que difongueren els filòsofs de la sospita.

Així mateix, a nivell europeu, l'increment de les migracions internacionals i, especialment, la presència notòria de l'islam en el territori, ha reobert els debats sobre les fronteres entre el públic i el privat alhora que ha generat nous reptes per al manteniment de la cohesió social. En certa manera, quan es donava per descomptat que la religió deixava de ser rellevant en l'espai públic europeu, l'arribada de nous grups religiosos ha soscat l'aparença de secularitat. Davie apunta que la creixent visibilitat de la diversitat religiosa s'ha

2. Per a una anàlisi més aprofundida del procés de secularització a Catalunya, vegeu Estruch (1996). I per a una anàlisi dels significats i les conseqüències del procés de secularització, vegeu Casanova (1994).

anat accentuat pel fet que «those who opt seriously for religion in European societies will want to make their views heard in public as well as in private debate. It is at this point, moreover, that the forms of religion (both Christian and non-Christian) that have arrived more recently within Europe begin to make an effective impact: they offer positive (at times inspirational) models to the host community –the learning process is running in both directions» (Davie, 2004: 80). És a dir, els grups religiosos presents en el territori no estan disposats a assumir acríticament la tesi de la *privatització de la religió*.

Els grups religiosos generen noves demandes i reclamen una revisió del rol de la religió en la nostra societat. Al mateix temps, les crítiques i les demandes posen de manifest que existeix una desigualtat important entre el tractament de les religions considerades com a «pròpies» i les «altres». És a dir, a aquells països que s'autoimaginaven com a «seculars» se'ls fa palès que les seves esglésies mantenen molts més privilegis dels que l'imaginari secular diu acceptar. Només falta fer una ullada a l'estatus de l'Església anglicana al Regne Unit, analitzar el rol de les esglésies majoritàries als països nòrdics o, fins i tot, comparar la situació de l'Església catòlica a França respecte a les altres religions. A casa nostra, l'establiment d'un règim *aconfessional* comporta la institucionalització d'una doble via desigual de reconeixement a les religions: la de l'Església catòlica (emparada per un acord amb rang de tractat internacional) i la de la resta de religions (regulada a partir de la Llei de llibertat religiosa i altres acords puntuals) (Motilla, 2003). La desigualtat de tractament amplifica les demandes dels grups religiosos i posa en qüestió els models de regulació de la religió establerts al llarg del s. xx.

En aquesta adaptació entre els nous grups religiosos i els sistemes polítics occidentals hi ha moments clímax que exemplifiquen totes les complexitats que hi ha imbricades. Podem ressaltar el cas Rushdie al Regne Unit, el cas de Pim Fortuyn o Theo Van Gogh als Països Baixos o el cas del vel a França. Aquests incidents *desnaturalitzen* la construcció de la frontera públic/privat i posen en qüestió les seves bases. Es demana un esforç de justificació d'allò que era percebut com a «normal». Els llinars del públic i el privat responen a construccions històriques i a mecanismes estatals i nacionals que avui dia resten gairebé oblidats. La *desnaturalització* a què es veuen sotmesos per aquests incidents obliguen a repensar la seva definició alhora que impliquen normativitzar-la.

A Catalunya el procés d'acomodació de la diversitat religiosa també ha comportat l'emergència de conflictes que han desembocat en els debats sobre el rol de la religió en la nostra societat. N'és paradigmàtic el cas de les problemàtiques generades arran de la construcció de llocs de culte. Aquest tipus de conflictes s'han produït en molts indrets del territori català i, és així com

des de les instàncies de govern s'ha hagut de repensar el rol de la religió a l'espai públic i crear nous mecanismes de regulació. En aquest sentit, durant l'any 2007 s'ha aprovat l'Avantprojecte de llei de llocs de culte, el qual implica l'establiment de noves vies de regulació de la diversitat religiosa en el territori.

Ara bé, abans d'entrar a analitzar amb més detall la diversitat religiosa a Catalunya convé tenir present que aquesta creixent visibilització de la religió en l'esfera pública és esbiaixada. És a dir, l'interès polític, mediàtic i acadèmic vers el creixement de la diversitat religiosa és selectiu i es focalitza, en gran mesura, vers l'islam. Convé tenir en compte, però, que l'islam no és la «minoria majoritària» a casa nostra i que el procés d'acomodació de la diversitat religiosa genera nous reptes i conflictes que en cap cas són només atribuïbles a l'islam. En aquest sentit, per exemple, és rellevant tenir en compte que s'han produït tants o més conflictes en l'obertura de noves esglésies protestants a Catalunya que en la creació de nous oratoris musulmans. Tanmateix, però, mentre en el cas de les esglésies protestants el conflicte no acostuma a traspassar les fronteres del context local, en el cas dels oratoris musulmans el rebombori polític i mediàtic que se'n deriva és, ben aviat, amplificat.

L'acomodació de la diversitat religiosa genera, tal com hem esmentat, nous reptes a les societats europees. Fruit d'aquests nous reptes, l'any 2000, va néixer a Catalunya la Direcció General d'Afers Religiosos amb l'objectiu de gestionar políticament aquest procés d'acomodació. El primer pas, però, per gestionar políticament la diversitat i comprendre les conseqüències de la diversificació religiosa és conèixer-ne de prop les característiques. És així com el primer encàrrec que realitzà la Direcció General d'Afers Religiosos fou l'elaboració d'un mapa religiós de Catalunya al grup d'investigacions ISOR.

EL MAPA RELIGIÓS DE CATALUNYA³

Segons dades de març de 2007, i com podem veure a la taula 1, a Catalunya hi ha més de 915 llocs de culte de les minories religioses —i aquesta xifra continua augmentant any rere any. Seguint el criteri numèric, la minoria religiosa més important està representada per les esglésies protestants, que disposen de més de 400 llocs de culte a tot el territori català. A continuació, però a una distància

3. La recerca sobre el mapa religiós de Catalunya ha estat dirigida pel Dr. Joan Estruch. Una versió inicial es va publicar a Estruch *et al.* (2004).

TAULA 1. Nombre de llocs de culte per tradició religiosa

<i>Tradició religiosa</i>	<i>Llocs de culte</i>
Brahma Kumaris	5
Budisme	41
Esglésies adventistes	16
Esgl. de Jesucrist dels Sants Darrers Dies	13
Esglésies evangèliques	435
Esglésies ortodoxes	21
Fe Bahà'í	14
Hinduisme	25
Islam	167
Judaisme	4
Sikhisme	6
Taoisme	6
Testimonis de Jehovà	146
Altres	5
Altres cristians	12
Total	915

Font: Base de dades de centres religiosos de Catalunya, ISOR 2007.

considerable, trobem els oratoris musulmans amb 167 centres i els salons del regne dels testimonis cristians de Jehovà amb 146. Els segueixen els grups budistes, amb 41 centres, entre els quals hi ha un considerable nombre de catalans conversos; a continuació trobem els hinduistes, que estan compostos per una barreja de grups formats per conversos i grups formats per immigrants procedents, principalment, de l'Índia. Així mateix, a continuació trobem les esglésies orientals (ortodoxes) amb 21 centres; la primera d'aquestes esglésies la fundaren un grup de catalans conversos a finals de la dècada dels setanta i els 20 centres restants han aparegut recentment impulsats per grups d'immigrants procedents d'Europa de l'Est. Seguidament, apareixen l'Església Adventista del Setè Dia, l'Església de Jesucrist dels Sants dels Darrers Dies (més coneguts com a mormons) i les assemblees Bahà'ís. Aquests tres grups no disposen de més de vint centres de culte cadascun d'ells. I finalment ens trobem els grups sikhs, els grups taoistes i les comunitats jueves, amb un nombre de centres de culte a Catalunya que no supera la desena.

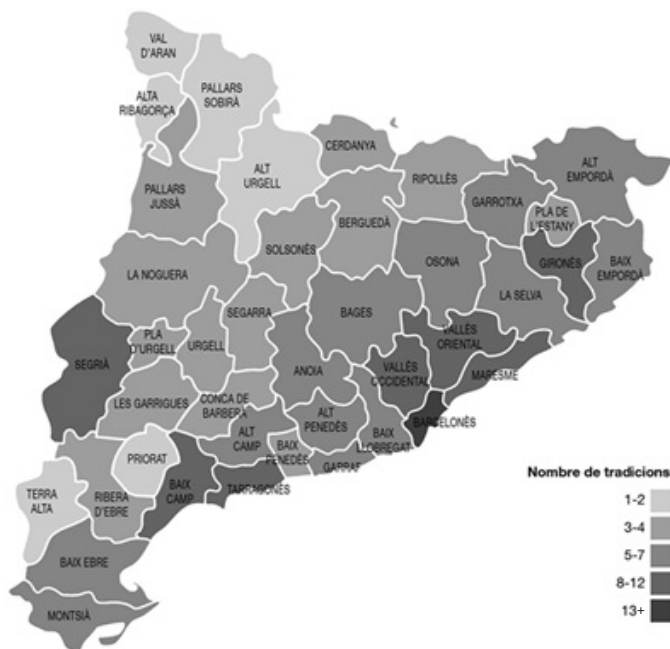
A partir de la segona fase d'actualització del mapa religiós català (març de 2007) hem començat a recollir informació sobre organitzacions socials i cultu-

rals vinculades a les minories religioses. Organitzacions com ara centres assistencials, centres d'estudi, institucions de promoció cultural i mitjans de comunicació, entre altres. És important prendre en consideració aquest tipus d'institucions ja que tenen un paper clau en la visibilització pública de les minories religioses, en la consolidació dels vincles entre els fidels d'una mateixa tradició i en l'enfortiment de la cohesió interna de les comunitats. Les dades encara són provisionals, però ja podem apuntar que en el cas de les esglésies protestants les organitzacions superen amb escreix la centena; la qual cosa posa de manifest la creació d'una àmplia xarxa associativa vinculada a aquesta minoria religiosa. Encara no tenim dades en relació a la resta de confessions, tanmateix ja podem posar de relleu que les organitzacions religioses amb un bagatge històric, polític i social més ampli disposen d'unes xarxes associatives molt més denses. En canvi, els grups religiosos que fa poc temps que són a casa nostra tenen una xarxa d'entitats molt més dèbil i, encara, en procés inicial de construcció.

En relació a la distribució geogràfica dels centres de culte, aquesta respon, de forma general, a la distribució poblacional. És a dir, allà on hi ha un major nombre de població trobarem, també, una major concentració de llocs de culte.

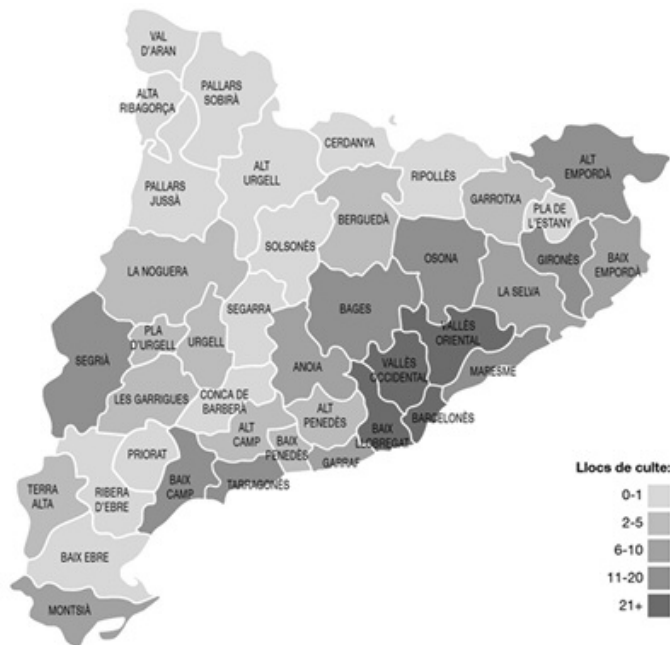
Mapa comarcal de diversitat religiosa

Nombre de tradicions religioses presents a cada comarca.

Tot i així, resulta rellevant fer una sèrie de precisions que aporten llum sobre aquesta distribució. D'aquesta manera, si ens fixem en la distribució dels oratoris musulmans veurem que, en termes generals, respon a la distribució dels fluxos migratoris dels països de majoria musulmana.

Mapa comarcal d'esglésies evangèliques

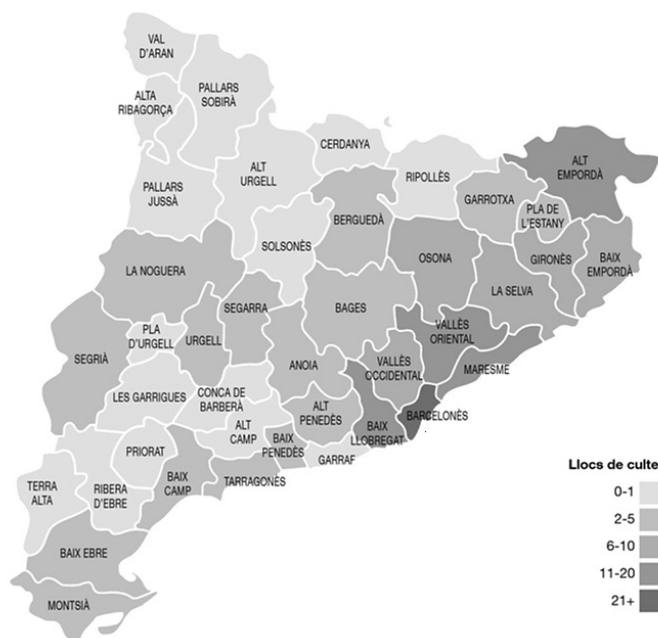
Respecte a les esglésies protestants és necessari fer dues puntualitzacions. En primer lloc, trobem una major concentració d'esglésies protestants a les zones on a finals del s. XIX i principis del XX es van establir un major nombre d'esglésies. D'aquesta manera, tal com podem veure en el següent mapa, el Vallès manté una concentració elevada d'esglésies protestants pel fet que Terrassa i Sabadell foren ciutats on el protestantisme es desenvolupà amb força a principis de segle.

En relació amb el cas dels protestants també és rellevant tenir en compte que sorgeixen diferències en la ubicació de les esglésies en funció de si aquestes pertanyen a l'anomenat «protestantisme històric» o al pentecostalisme.⁴

4. El pentecostalisme és un corrent protestant nascut a principis del segle XX als Estats Units. Es caracteritza per posar l'èmfasi en l'anomenat «bateig de l'Esperit Sant» i en dons com el de la glossolàlia (do de llengües). És el corrent protestant amb un major creixement en l'actualitat i és especialment important a Amèrica Llatina i Àfrica.

Així, aquestes darreres acostumen a situar-se en les perifèries de les grans ciutats mentre que les primeres, generalment, les trobem als centres històrics.

Mapa comarcal dels llocs de culte islàmics

25

En el cas dels testimonis de Jehovà la distribució geogràfica dels llocs de culte resulta molt més homogènia. Aquesta situació és conseqüència del fet que els testimonis de Jehovà acostumen a seguir una política de creixement planificada a priori, la qual cosa comporta una presència de llocs de culte bastant homogènia per tot el territori.

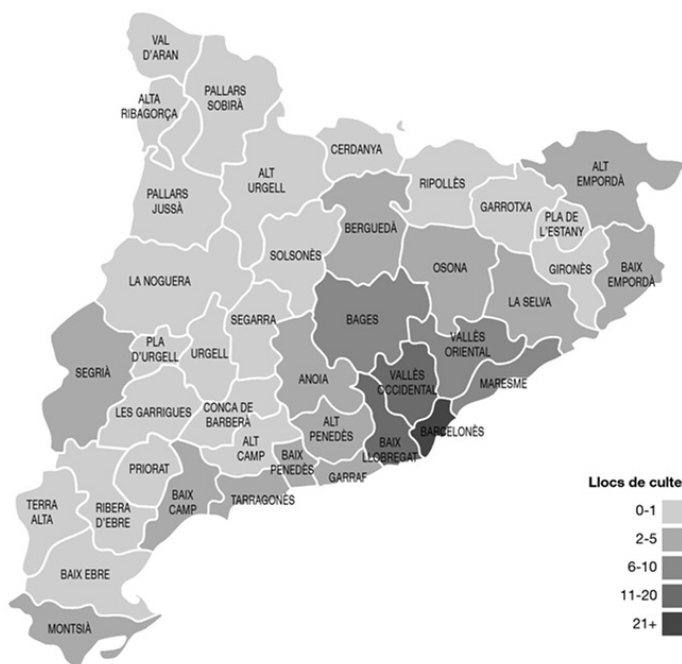
Tal com ja hem esmentat, la distribució poblacional és un factor clau per explicar la distribució geogràfica de les minories religioses. Per aquest motiu, la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana concentren la major part de llocs de culte de les altres religions. En aquest sentit, és paradigmàtic el cas del judaisme; tots els centres jueus (les tres sinagogues i el centre Lubavitch) es concentren a la ciutat de Barcelona.

LES PARTICULARITATS DEL MAPA RELIGIÓS CATALÀ

El creixement de les minories religioses no és un fenomen ni excepcional ni exclusiu de Catalunya. En aquest sentit, el sociòleg francès Jean-Pierre Bastian

Mapa comarcal de salons del regne (testimonis de Jehovà)

26

apunta: «Il est facile de constater au plan statistique qu'une pluralisation religieuse est en cours et qu'il s'agit d'une tendance générale dans les sociétés européennes contemporaines» (2007:68). L'increment dels fluxos migratoris amb destí a Catalunya en bona mesura explica tant les transformacions del mapa religiós català com la creixent rellevància mediàtica, política i social de les minories religioses. Tanmateix, però, és important posar de manifest que la diversitat religiosa no és un fenomen nou, i per tal de comprendre la configuració del mapa religiós actual és important tenir mínimament en compte la història de la diversitat religiosa a Catalunya. És per aquest motiu que per tal d'explicar les particularitats i les característiques del mapa religiós català convé, primer de tot, fer una mirada breu a la seva història contemporània.

En parlar de la *història contemporània de la diversitat religiosa a Catalunya* és important posar de manifest que des de finals del s. xix i principis del xx a Catalunya començaren a arribar missioners protestants procedents dels països europeus veïns. A principis de segle al nostre país ja existien un bon nombre d'esglésies protestants, algunes de les quals fins i tot disposaven d'escoles i altres institucions socials com l'Enfermeria Evangèlica (avui coneguda amb el nom d'Hospital Evangèlic). A aquests primers missioners s'hi sumaren els primers catalans convertits i el protestantisme es difongué, sobretot, a les

zones urbanes catalanes. Cal destacar especialment, com ja hem esmentat, la seva presència a la zona del Vallès i a Barcelona. A la mateixa ciutat de Barcelona és on el 1918 s'instal·la la primera sinagoga i, pocs anys després, es funda la primera escola jueva. A aquesta tímida aparició de la diversitat religiosa hi hem de sumar l'existència d'altres grups com els centres espiritistes (Horta, 2004), els quals tingueren una influència considerable a la Catalunya de finals del s. XIX i principis del XX. Òbviament, també cal fer esment a la difusió de corrents espirituals com la teosofia (Pomés, 2006) o a l'establiment d'un bon nombre de lògies maçòniques (Sanchez Ferré, 1993). El primer reconeixement legal i públic de la diversitat religiosa vingué en temps de la República, tanmateix la consolidació del pluralisme religiós fou impossible per l'arribada del franquisme. La dictadura tallà de soca-rel la possibilitat d'aquests grups de créixer i veure reconeguts els seus drets. La clandestinitat en els primers temps del franquisme (i la semiclandestinitat a partir dels anys cinquanta) posaren nombroses traves al desenvolupament d'una societat religiosament diversa. No obstant això, en els darrers temps del franquisme la creació de nous grups fou considerable. Així, arribaren a Catalunya nous missioners protestants (provinents, sobretot, de Nord-Amèrica), es crearen els primers nuclis dels testimonis de Jehovà, es fundaren els primers grups de la fe Bahà'í, etc. La transició obrí la porta a l'arribada de nous missioners i a l'establiment de nous grups. La diversitat religiosa anà creixent a un ritme lent però gradual. I en la dècada dels setanta s'obrí el primer oratori, la primera església ortodoxa, els primers grups hinduistes, etc. No obstant això, però, tampoc fou una època propícia per als grups religiosos minoritaris. Les campanyes antisectes que prengueren una forta embranzida durant la dècada dels vuitanta dificultaren enormement la consolidació del pluralisme religiós i restaren legitimitat a les demandes de reconeixement d'aquests grups (Prat, 1997). No és fins ben entrada la dècada dels noranta que s'inicia una nova etapa en la consolidació de la diversitat religiosa i en el reconeixement del pluralisme religiós. I l'establiment d'aquesta nova etapa està en gran part influenciat per l'emergència d'un nou context social marcat per l'arribada d'un nombre important d'immigrants que contribuiran a transformar, augmentar i visibilitzar el mapa de la diversitat religiosa a Catalunya.

El creixement dels fluxos migratoris és un factor clau per comprendre els canvis dels darrers temps. L'augment de la presència de població amb nacionalitat estrangera a Catalunya⁵ fa que aquest creixement sigui un element fonamental per comprendre la configuració actual del mapa religiós. L'increment de

5. Segons dades del Ministeri de Treball i Assumptes Socials, la població immigrada ha passat d'un 1 % en 1989 a un 9 % l'any 2006.

les migracions internacionals té nombroses conseqüències en la definició i configuració del mapa religiós català. En destacarem tres.

En primer lloc, les migracions propicien la creació de nous grups que abans no tenien presència en el territori. En aquest sentit, per exemple, ens trobem amb la creació de cinc comunitats sikhs creades i compostes, principalment, per població procedent del nord de l'Índia, de l'àrea del Punjab, així com amb l'emergència de comunitats taoistes.

En segon lloc, s'ha produït un creixement exponencial de grups que abans només tenien una presència testimonial al territori. És el cas, per exemple, de les esglésies orientals (ortodoxes) que han crescut arran de les migracions de l'Europa de l'Est i s'agrupen en esglésies diferenciades en funció de la seva nacionalitat. En molts casos, no s'han creat espais de culte específics sinó que l'Església catòlica cedeix algun dels seus temples durant un dia i una hora determinada a la setmana. Així mateix, també resulta paradigmàtic el cas de l'islam. El primer oratori es fundà l'any 1974, durant la dècada dels vuitanta se'n crearen alguns de nous i des de 1990 el creixement dels llocs de culte musulmans és, aproximadament, de deu per any. La majoria dels oratoris estan compostos per persones procedents del Marroc i són de tradició sunnita.

Finalment, en tercer lloc, l'augment de les migracions també ha generat una transformació de les minories que ja tenien una presència considerable en el territori com pot ser el protestantisme o els testimonis de Jehovà.⁶ Així, per exemple, l'arribada de nombrosos immigrants de països llatinoamericans, africans o de Filipines ha provocat un canvi rellevant en la configuració del protestantisme a Catalunya. D'aquesta manera, per una banda, han aparegut les anomenades «esglésies ètniques» com les africanes —de les quals avui n'hi ha més de vint-i-cinc a Catalunya— o les filipines —de les quals comptem amb més de sis. Són esglésies dirigides i compostes per immigrants.⁷ Per altra banda, també s'ha produït la creació de seus del que s'ha anomenat «multinacionals evangèliques» (Griera, 2006) com la mexicana Luz del Mundo o la ghanesa The Church of Pentecost.⁸ Finalment, s'ha de destacar la introducció de

6. Els testimonis de Jehovà fou un dels primers grups religiosos del nostre país que «s'adonà» de la rellevància de les migracions. Per això ja fa gairebé una dècada van començar a potenciar l'aprenentatge d'altres idiomes (àrab, urdú, etc.) entre els seus fidels per tal de poder evangelitzar els nousvinguts. A més, l'arribada de persones que ja formaven part de la congregació dels testimonis en el seu lloc d'origen ha incrementat encara més la presència dels nousvinguts en els Salons del Regne (llocs de culte dels testimonis de Jehovà).

7. La creació d'esglésies ètniques no és una especificitat del nostre context sinó que és un fenomen compartit per la majoria de societats europees (Hunt, 2002; Bastian, 2004; Adogame, 2001).

8. Són esglésies que, generalment, tenen la seu en un país del Sud i que a través dels immigrants procedents d'aquest país en qüestió obren seus per tot el món. En certa manera, les seus funcionen com a «franquícies» de l'església-mare (Griera, 2006).

cultes en altres idiomes en les esglésies del «protestantisme històric». És a dir, són nombroses les esglésies protestants que han obert «sucursals» per atendre els immigrants de determinades nacionalitats. Així, per exemple, l'Església de Déu ha creat sucursals per a immigrants romanesos, l'Església baptista ha creat una sucursal per a immigrants de la Xina i l'Església adventista ha contractat pastors de Romania. La creació de sucursals no requereix forçosament l'obertura d'un nou lloc de culte sinó que, generalment, en el centre prèviament existent s'estableixen cultes específics per a immigrants d'un determinat país (amb un pastor originari de dit país i amb la llengua de culte majoritària dels assistents). Malgrat que no hi entrarem perquè requeriria fer-ne un capítol a part, són també molt rellevants les transformacions que s'han produït en el catolicisme català arran del creixement de les migracions.

Les transformacions i el creixement del mapa religiós català han donat embranzida al procés d'*institucionalització del pluralisme religiós* a casa nostra. La institucionalització és un procés que consta de tres grans dimensions que són independents però s'interrelacionen i es reforcen mútuament. Les tres dimensions són les següents: el procés d'institucionalització intern de les mateixes comunitats religioses, la creació d'espais de contacte i coordinació entre les comunitats religioses i l'emergència de polítiques públiques que reconeixen i regulen aital diversitat.

En primer lloc, és important posar de manifest que en els darrers anys les comunitats religioses de Catalunya han viscut un procés intern d'institucionalització. És a dir, d'uns anys ençà la majoria de minories religioses han engegat un procés de creació de mecanismes de coordinació i cooperació a nivell intern. En algunes d'aquestes comunitats, com és el cas del protestantisme, els espais de coordinació ja van néixer a la dècada dels vuitanta malgrat que en els darrers temps s'han reforçat. En altres confessions aquest procés ha estat més tardà i ha coincidit amb l'època de creixement i transformació de les minories a Catalunya, com és el cas del Consell Islàmic de Catalunya. Aquest procés d'institucionalització de les comunitats és important remarcar-lo perquè té conseqüències en el grau d'eficàcia de les comunitats a l'hora de demanar el reconeixement dels drets, en potenciar la visibilitat de les minories i en atorgar cohesió interna a les confessions. Hem de ressaltar que des d'una lògica catòlica pot semblar estrany posar èmfasi en la creació d'espais de coordinació. En el cas de les minories, però, això és quelcom molt important. I és així perquè la majoria de confessions religioses no disposen d'una estructura jeràrquica com el catolicisme ni disposen de mecanismes inherents de contacte i comunicació. Són confessions que s'estructuren en forma de xarxa i on cada node té un funcionament semi o completament independent. Per tant,

si no és fruit d'una estratègia conscient i deliberada (i en molts casos dificultosa) no existeix cap òrgan que representi, cohesioni o esdevingui interlocutor d'aquestes comunitats.

En segon lloc, és important posar de relleu que en els darrers deu anys s'han multiplicat les plataformes de diàleg, coordinació i contacte entre les diverses religions. En aquest sentit, avui ja existeixen més de vint-i-cinc grups de diàleg interreligiós units en la *Xarxa Catalana d'Entitats de Diàleg Interreligiós* promoguda per l'Associació Unesco per al Diàleg Interreligiós.⁹ És important, també, la presència del Grup de Treball Estable de les Religions que agrupa els líders religiosos de les confessions més importants de Catalunya. És significativa l'existència d'aquestes plataformes de diàleg i coordinació per diversos aspectes. Per una banda, afavoreixen el contacte, la cooperació i el suport mutu entre les comunitats. Per altra banda, esdevenen agents clau en la difusió de la realitat plural de Catalunya i en la vehiculació de les demandes de les comunitats a les administracions i a l'opinió pública. Finalment, és important la seva actuació com a agents de prevenció i de mediació en conflictes on s'hi veuen involucrades les comunitats religioses.¹⁰

En tercer lloc, en parlar de la institucionalització del pluralisme religiós a casa nostra, convé tenir en compte l'emergència recent de polítiques de respecte, protecció i regulació de la diversitat religiosa. Cal destacar que Catalunya és pionera a l'Estat espanyol en la creació d'una agència política destinada específicament a la diversitat religiosa. La Direcció General d'Afers Religiosos té una rellevància clau per tal de regular la diversitat religiosa en clau de país i des de la proximitat. Les polítiques impulsades per la Direcció religiosa han anat encaminades a reforçar el que s'ha anomenat la «laïcitat positiva» que fa referència a la voluntat de reconèixer i respectar les confessions religioses en un escenari laic. La Direcció General ha promogut tant polítiques pròpies (com la firma de diversos convenis amb les confessions, la promoció d'activitats d'obertura de les comunitats, etc.) com la potenciació de la presa en consideració de la diversitat religiosa en un sentit transversal per part de la Generalitat de Catalunya. Finalment, també és important tenir en compte que en els darrers tres anys també algunes administracions locals han incorporat la qüestió religiosa en les seves polítiques. En aquest sentit, és important destacar la promoció i la participació de diversos ajuntaments cata-

9. S'ha de recalcar l'organització del Parlament Català de les Religions que el maig de 2007 celebrà la seva tercera edició. El Parlament aconsegueix reunir prop de 1.000 persones de diverses confessions durant un dia o un dia i mig per discutir de temes religiosos i interreligiosos.

10. En aquest sentit, el seu paper ha estat clau en solventar determinats conflictes sorgits arran de l'obertura d'un lloc de culte.

lans en la Xarxa Internacional sobre Religions i Mediació en Zones Urbanes (UNESCO). És encara massa aviat per avaluar l'impacte i les conseqüències d'aquestes polítiques però és important tenir en compte que en poc menys de deu anys la qüestió religiosa s'ha incorporat en l'agenda política de la majoria de les administracions públiques del país.

APUNTS FINALS

La majoria de científics socials feren seves les paraules dels filòsofs de la sospita i auguraren un futur molt negre per a les religions. Tanmateix, com indica Peter Berger, «the world today [...] is as furiously religious as it ever was, and in some places more so than ever» (1999:2). Europa, però, continua essent la gran incògnita en aquest escenari. Les xifres de pertinença i pràctica religiosa continuen descendint. Tanmateix, però, noves formes de religiositat molt més individualitzades i sense un referent comunitari clar es difonen entre la població. Són les noves formes de religiositat, encara poc estudiades i poc conegudes. Al costat, però, d'aquestes noves formes de religiositat semiinvisibles creixen les minories religioses. Unes minories que en la majoria dels casos sí que tenen un referent comunitari clar i, a més, són força visibles en la nostra societat. Estadísticament la seva rellevància encara és poc significativa, però han aconseguit situar la qüestió religiosa a l'agenda pública i política i generar debats encesos sobre què és i com es construeix una societat laica.

Això no obstant, però, si hi ha quelcom que defineix l'escenari religiós català és el dinamisme i la seva extraordinària heterogeneïtat. És per això que resulta rellevant seguir la recerca en aquest camp, restar atents a l'evolució de la situació i obrir espais de debat constructius i reflexius sobre com es produeix l'acomodació en un país que viu simultàniament entre la secularització i la diversificació del camp religiós.

Bibliografia

- ADOGAME, A. (2001). «Betwixt Identity and Security: African New Religious Movements (ANRMs) and the Politics of Religious Networking in Europe». Ponència presentada a CESNUR International Conference, London School of Economics. [En línia] <http://www.cesnur.org/conferences/london2001_prg.htm> [Accés 20 d'octubre de 2007]
- BASTIAN, J. P. [ed.] (2004). *Les recompositions des protestantismes en Europe latine*. Ginebra: Labor et Fids.
- BASTIAN, J. P. (2007). «Pour une redéfinition du concept de minorité religieuse dans l'Europe contemporaine». A: BASTIAN, J. P.; MESSNER, F. *Minorités religieuses dans l'espace européen*. París: PUF.
- BECKFORD, J. (1999). «The Management of Religious Diversity in England and Wales with Special Reference to Prison Chaplaincy». *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, vol. 1, núm. 2, p. 55-66.
- BERGER, P.E. (1999). *The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics*. Washington, D.C.: Ethics and Public Policy Center i William B. Eerdmans Publishing Company.
- CASANOVA, J. (1994). *Public religion in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press.
- CHAMPION, F.; COHEN, M. (1993). «Recompositions, décompositions: le renouveau charismatique et la nébuleuse mystique-ésotérique depuis les années soixante-dix». *Le Débat*, 1993, núm. 75, p. 81-89.
- DAVIE, G. (2002). *Europe: the exceptional case*. Londres: Darton, Longman & Todd.
- (2004). «New Approaches in the Sociology of Religion: a Western perspective». *Social Compass*, vol. 51, núm. 1 (març 2004).
- ESTRUCH, J. (1994). «El mito de la secularización». A: DÍAZ-SALAZAR, R.; GINER, S.; VELASCO, F. [ed.]. *Formas modernas de religión*. Madrid: Alianza Universidad, p. 266-280.
- (1996). *Secularització i pluralisme en la societat catalana d'avui*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ESTRUCH, J.; GÓMEZ, J.; GRIERA, M.; IGLESIAS, A. (2004). *Les altres religions. Minories religioses a Catalunya*. Barcelona: Mediterrània.
- GÓMEZ, J.; GRIERA, M.; IGLESIAS, A. (2005). «Immigració i diversitat religiosa: les novetats permanents». A: LARIOS, M. J.; NADAL, M. [dir.]. *La immigració a Catalunya avui*. Barcelona: Mediterrània.
- GONZÁLEZ, J. (1968). *El protestantisme a Catalunya*. Terrassa: Ed. Horeb.
- GRIERA, M. (2006). «Recomposicions del protestantisme català: de la dictadura al tombant de segle». *Quaderns-e de l'ICA*, 7.
- GRIERA, M.; URGELL, F. (2002). *Consumiendo religión. Nuevas formas de espiritualidad entre la población juvenil*. Barcelona: La Caixa.
- IDESCAT (2005). *Baròmetre d'opinió política*. Barcelona: Centre d'Estudis d'Opinió. [En línia] <<http://www.idescat.net/cat/idescat/estudisopinio/rpeo/R-304.pdf>> [accés: juny 2007]
- HERVIEU-LÉGER, D. (2002). «Les tendances du religieux en Europe». A: *Croyances religieuses, morales et éthiques dans le processus de construction européenne*. Rapport du Commissariat Général du Plan. París: La Documentation Française.
- HOLLENWEGER, W. (1972). *The Pentecostals*. Londres: SCM Press.
- HORTA, G. (2004). *Cos i revolució. L'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*. Barcelona: Edicions de 1984.
- HUNT, S. (2002). «Neither here nor there: the construction of identities and boundary maintenance of West African Pentecostals». *Sociology*, vol. 36-1, p. 147-169.
- MEC (2005). *Estadística de las Enseñanzas no universitarias*. [En línia] <<http://www.mec.es/mecd/jsp/plantilla.jsp?id=310&area=estadisticas>> [Accés: octubre 2007]
- MORERAS, J. (2007). *Migraciones y pluralismo religioso. Elementos para el debate*. Barcelona: CIDOB.
- MOTILLA, A. (2003). «El islam en España: marco legal». A: ROQUE, Maria-Àngels [ed.]. *El islam plural*. Barcelona: Icaria, p. 313-334.

- PÉREZ-AGOTE, A. (2007). «El proceso de secularización en la sociedad española». *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 77, p. 65-82.
- POMÉS VIVES, J. (2006). «Diálogo Oriente-Occidente en la España de finales del siglo XIX. El primer teosofismo español (1888-1906): un movimiento religioso heterodoxo bien integrado en los movimientos sociales de su época». *Revista d'Història Moderna i Contemporània*, núm. IV.
- PRAT CARÓS, J. (1997). *El Estigma del Extraño: Un ensayo antropológico sobre sectas religiosas*. Barcelona: Ariel.
- SÁNCHEZ FERRÉ, P. (1993). *La masonería a la sociedad catalana del siglo XX 1900-1947*. Barcelona: Edicions 62.
- THOMAS, S. (2005). *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations: the Struggle for the Soul of the Twenty-first Century*. Nova York: PalgraveMacmillan Press.